

Kosek, Pavel

Česká nářečí

In: Kosek, Pavel. *Historická mluvnice češtiny - překlenovací seminář*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 84-100

ISBN 978-80-210-6974-9; ISBN 978-80-210-6977-0 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131109>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ČESKÁ NÁŘEČÍ

Česká nářečí si lze představit jako výsledek historického vývoje češtiny, tj. jako výsledek procesu štěpení původně relativně jednotného jazykového základu: na vznik českých nářečí měly podstatný vliv jazykové změny, které se na českém jazykovém území šířily nerovnoměrně, resp. které se rozšířily jen na určité části jazykového území.⁴⁵ Vedle této divergentní síly jazykového vývoje však na utvářenost (nejen) českých dialektů působily také síly další, zejména jazykový kontakt (jak mezi jednotlivými nářečnými češtinami, tak také mezi českými a jinojazyčnými dialekty, zejména němčiny, polštiny a slovenštiny).

Česká nářečí se v tom rozsahu, ve kterém je známe z moderní doby, konstitovala v průběhu 14.-16. stol.⁴⁶ Proces nářeční diferenciacce se završil ve století 17. a 18., a to zejména zásluhou utužení nevolnictví po třicetileté válce, které bránilo migraci obyvatelstva (izolace jazykového společenství je obecně živnou půdou pro vznik nářečních rozdílů).

V průběhu 19. a 20. stol., kdy průmyslová revoluce vedla ke koncentraci obyvatel rozlišného nářečního zázemí ve městech, naopak začíná proces opačný: stírání nářečních rozdílů. Na základě tohoto procesu vznikají interdialekty, tj. nespisovně regionálně podmíněné útvary jazyka, které si ponechávají společné znaky značné nářeční oblasti, přičemž rozdíly mezi konkrétními dialekty se stírají. Tento proces je ovšem odlišný v Čechách a západní Moravě na jedné straně a střední, východní a severní Moravě s přílehlými částmi Slezska na straně druhé. V Čechách a na západní Moravě se s výjimkou několika okrajových oblastí vytvořila obecná čeština, která se (s mírnými regionálními obměnami) stala základním nespisovným útvarem. Ve zbývajících částech Moravy a v přílehlých částech Slezska se naproti tomu relativně dlouho uchovávají teritoriální dialekty, zatímco interdialekty (středomoravský, východomoravský, moravskoslezský) mají nestabilní a místně proměnlivou podobu.

Česká nářečí členíme podle hierarchie na nářeční skupiny - nářeční podskupiny - (nářeční úseky -) nářečí. Jako základní klasifikační kritérium dělení českých dialektů užíváme vývoj vokalického systému (zejména vývoj *y* a *ú*). Česká nářečí rozdělujeme do čtyř skupin:

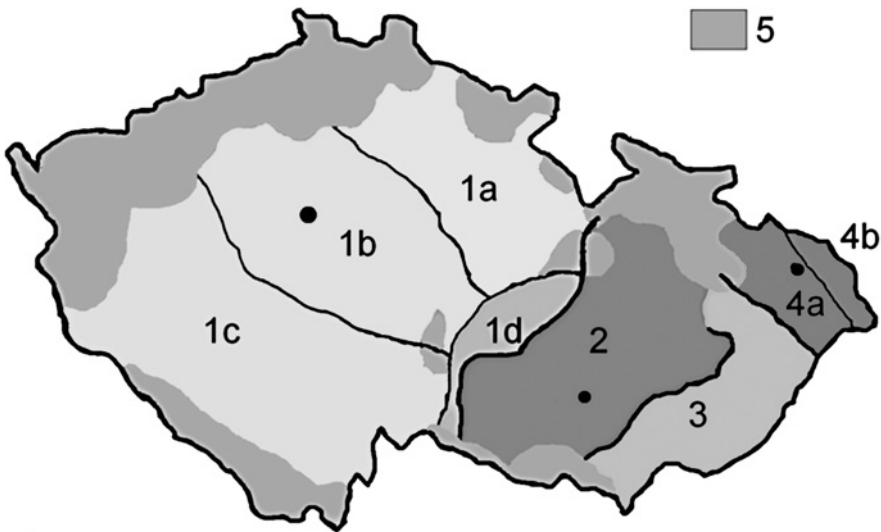
45 Tradičně se soudilo, že pračeština (praslovanština) se lišila podle jednotlivých kmenů (Češi, Doudlebi, Lemuzi, Lučané, Charváti atd.). V těchto starobyklých rozdílech se pak spatřovaly počátky českých dialektů. Obě koncepce, tj. 1) existence kmenů na území knížecích Čech, 2) existence jejich dialektů však byly odmítnuty.

46 Můžeme předpokládat existenci starobyklých nářečních rozdílů, jako jsou rozdíly v kvantitě typu *mák* X *mak*, *rána* X *rana*, nestejný průběh přehlásek, výskyt protetického *h-* atd., nicméně tyto nářeční rozdíly nevedly ke vzniku nářečních skupin češtiny, jak je známe z nářečních výzkumů prováděných od 19. stol.

1. nářeční skupina česká	<i>dlouhej</i>
2. nářeční skupina středomoravská	<i>dlóhé</i>
3. nářeční skupina východomoravská	<i>dlúhí/dlúhý</i>
4. nářeční skupina moravskoslezská	<i>dľuhy</i>

Ještě by bylo možno uvažovat o pátém nářečním celku na českém území, který se rozkládá na větší části českého Těšínska: jde o přechodový nářeční útvar, v němž se spolu mísí prvky českých a polských dialektů, který je v české dialektologii hodnocen jako česko-polský smíšený pás neboli nářečí slezskopolská.

Hlavní nářeční oblasti demonstruje následující mapa:⁴⁷

- 1 Česká nářeční skupina (česká nářečí v užším smyslu)
  - a Severovýchodočeská podskupina
  - b Středočeská podskupina
  - c Jihozápadočeská podskupina
  - d Jihovýchodočeská (česko-moravská) podskupina
- 2 Středomoravská nářeční skupina (hanácká nářečí)
- 3 Východomoravská nářeční skupina
- 4a Moravskoslezská nářeční skupina
- 4b Slezskopolská nářečí

⁴⁷ Přejatá z Karlík – Nekula – Pleskalová 2002, heslo *Nářeční skupina*.

1. ČESKÁ NÁŘEČÍ SKUPINA (ČESKÁ NÁŘEČÍ V UŽŠÍM SMYSLU)

Tato nářečí se rozprostírají na území Čech a přilehlé části Moravy. Mezi typické znaky patří:

- provedená diftongizace *y* > *ej*: *bejt, dobrej*;
- provedená diftongizace *ú* > *ou*: *ženou, mouka, outery*;
- změna tautosylabického *aj* > *ej*: *dej, nejvyšší*;
- změna *šč* > *šl / št*: *ještě, štípat*;
- úžení *é* > *í*: *dobryho, dobrýmu, lítat*;
- protetické *v-*: *vokno* (s výjimkou doudlebského nářečí);
- progresivní asimilace *sh* > *sch*: *na schledanou, schánět*;
- samohlásková délka typu: *mák, bláto*;
- podoba sg. m. *l*-ového přičestí konsonantických sloves 1. a 2. třídy bez *-l*: *pek, ved*;
- instr. pl. končící na *-ma*;
- setřeni rodových rozdílů v nom. pl. složené a zájmenné deklinace: *ty dobrý kluci/domy/holky/auta*;
- nulový auxiliár v 1. os. sg. préterita typu *já tam šel*;
- jmenná forma sg. n. v rezultativní konstrukci typu *je navařáno*.

A. STŘEDOČESKÁ PODSKUPINA

Tato podskupina nemá mnoho typických znaků, jimiž by se odlišovala od ostatních podskupin. Mezi nemnohé rysy patří:

- krácení *í, ú* v některých koncovkách (stejně jako v části severovýchodočeské nářeční skupiny): *nesmim, nosim, chlapum, po dobrim*;
- diftongizace *í* > *ej* po ostrých sykavkách (stejně jako v části severovýchodočeské nářeční skupiny): *cejtit, vozejk, sejtko*;
- formy koncovek měkkého zájmenného skloňování v tvrdé složené deklinaci: *dobreho, dobremu* (na větší části území);
- skloňování neutrálních *ijo*-kmenů podle složené deklinace: *uhlího, uhlímu*;
- nominativ-akuzativ životných maskulin typu *viděl dva vojáci* (stejně jako v části severovýchodočeské nářeční skupiny);
- formy koncovek tvrdého zájmenného skloňování v deklinaci měkké: *vo čom, po ňom* (na větší části území, stejně jako na přilehlé části jihozápadočeské nářeční skupiny).

B. JIHOZÁPADOČESKÁ PODSKUPINA

- nadměrná délka typu *plouh* (*plúh*), *rejba* (< *rýba*), *zíma*;
- depalatalizace *´e* spojená se změnou samohláskové kvality *´e* > *a*: *kačar* (< *kačer*), *břasa* (< *vřes*), *jahla* (< *jehla*);
- *k* na místě *g* u slov přejatých z cizích jazyků: *špakát*, *fotografije*;
- na části tohoto území se objevuje změna *ou* > *ú*, *ej* > *í*: *chodil ponocný*, *súd*;
- ve zbytcích se vyskytují průvodní vokály u slabikotvorných likvid: *herdlička*, *velk*;
- redukce *i* > *ə*: *səlnice*, *zedňək*, *peníze žádna*, v některých pozicích dokonce zanikl i redukovaný vokál: *mlnář*;
- spíše v jižním areálu se vyskytují případy změny neznělých souhlásek na znělé před sonorami a na morfologickém švu před samohláskou: *už mám*, *pez a kočka*, *košig hub v autě*.
- dlouhá koncovka nom. pl. m. živ. *kucí*, *sedláci*;
- formy koncovek tvrdého zájmenného skloňování v deklinaci měkké: *vo čom*, *po ňom* (na větší části území, stejně jako na přilehlé části středočeské nářeční skupiny)
- původní distribuce koncovek tvrdé zájmenné rodové a složené deklinace f.: gen. *tý dobrý vodě* X dat. a lok. *k téj dobrėj vodě*, *vo téj dobrėj vodě*;
- ustrnulá forma posesivního adjektiva: *setřino kamarád* / *auták* / *kamarádka* / *auto*;
- imperativy 4. třídy slovesné s palatalizovanými konsonanty: *proš*, *noš*.

V západočeském úseku se vyskytuje protetické *h-* (*hiň se hukáže*, *hídlo*), změna *d* > *r* (*storola*, *sturánka*), příčestí *l-*ové slovesa *býti* v podobě *bula*, *-a*, *-o*.

Pro jihočeský úsek jsou typické případy disimilace sykavek, polosykavek a některých zubnic (*babičce* > *babijce*, *bez sebe* > *bejsebe*, *pod tim* > *pojtim*), výslovnost *mě* jako *mje*. V okrajových částech se objevuje asynchronní výslovnost měkkých labiál před *i* (*bjič*, *lavjice*), progresivní asimilace znělosti ve skupině *kv*, *tv* (*kfočna*, *tfaroh*), podoba 1. os. sg. přezenta slovesa *býti som*. Doudlebský dialekt se vyznačuje: a) 1. os. sg. přezenta slovesa *býti* ve formě *som*; b) absencí protetického *v-*: *oral*. V prachatickém nářečí zůstal zachován infinitiv *-ti*.

C. SEVEROVÝCHODOČESKÁ PODSKUPINA

- tautosylabické *v* se mění na *u*: *prauda, kreu*;
- změna sufixu / koncovky *-ovi* > *-oj*: k *Petroj, vo tátoj*;
- zachovaná znělost koncových souhlásek: *hlad, teđ*;
- diftongizace *í* > *ej* v instr. sg. měkkých feminin: *s nedělej, růžej, radostěj*;
- koncovky 3. os. pl. prézenta sloves 4. a 5. třídy *-ej, aj*: *prosej, sázej, dělaj*;
- krácení *ů, í* (stejně jako ve středočeské nářeční skupině): *rohlik, staveni*;
- diftongizace *í* > *ej* po ostrých sykavkách (stejně jako v části středočeské nářeční skupiny): *cejtit, vozejk, sejtko*;
- pouze v části této nářeční podskupiny se vyskytují dlouhé souhlásky: *kamennej, panna*, mnohdy jsou neetymologické *dřevěennej*; tato skupina pak místy podlehla disimilaci *nn* > *dn*: *dřevědnej*;
- podobně je územně omezen zánik předložek: *chleba máslem, šel doktoroj*;
- nominativ-akuzativ životných maskulin typu *viděl dva vojáci* (stejně jako v středočeské nářeční skupině).

V severním úseku se objevují průvodní vokály u slabikotvorných likvid (*Kerkonoše, pervní, velna*), zbytky bilabiálního *w* (*nowá, woženíl se*), koncovka infinitivu *-l'* (*prosiť, mejť*), v 1. a 2. os. pl. analogické formy slovesa *býti* s vkladným vokálem (*seme, sete*).

Ve východních úsecích se objevují častější případy zániku jotace (v okolí Litomyšle došlo ke změně *pět* > *pet* – proto peťácký dialekt), posouvání labiál palatalizovaných jotací (pouze v peťáckém nářečí *holoubě* > *holoude, pěkná* > *tekná*). Ve východních částech se objevují zbytky *ł*, instr. sg. mužských *a*-kmenů končící na *-em* (*s předsedem*), zachování znělé souhlásky na konci slova před pauzou (zpravidla doprovázený neurčitým vokálem *ə*): *dubə, sníhə, sousedə*; v dialektech přesahujících do Kladska se vyskytují formy genitivu pl. substantiv končící na *-ch* (*rohouch, kravouch, městouch*).

D. JIHOVÝCHODOČESKÁ (ČESKOMORAVSKÁ) PODSKUPINA

Přechodový dialekt, který obsahuje určitý počet jevů typických pro moravské dialekty:

- samohlásková krátkost typu *mak, blato*;
- zachování skupiny *šč*;
- shodné koncovky tvrdého a měkkého skloňování: *žena - ulica, ženu - ulicu*;
- substantiva končící na *-s, -z, -l* se skloňují podle měkké deklinace: *na vozi, v lesi, ve stodoli*;
- nominativ-akuzativ pl. m. živ. substantiv typu *na vojáci*;
- formy složené deklinace v deklinaci zájmené rodové: gen. *tejch (těch)*, dat. *tejm (těm)*, *tejma (těma)*;
- podoba sg. m. *l*-ového přičestí konsonantických sloves 1. a 2. třídy s koncovým *-l*: *pekl, vedl*;
- imperativ typu *pošlime, pošlite*.

2. STŘEDOMORAVSKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA (HANÁCKÁ NÁŘEČÍ)

Mezi společné znaky patří:

- monoftongizace *ou* > *ó*, *ej* > *é*: *dobré, hlópe, móka*, včetně změny tautosylabického *ej* > *é*: *nejlepší* > *nélepší*, *dej* > *dé*;
- diftongizace *í* > *ej* po ostrých sykavkách (stejně jako v části středočeské nářeční skupiny): *cétit, vozék*;
- úžení *é* > *í*: *dobryého, dobrýmu, lítat*;
- moravská krátkost typu *mak, blato*;
- zachování skupiny šč: *(j)ešče, ščítat*;
- absence přehlásek *a* > *ě*, *u* > *i* v koncovkách měkkých typů (mohlo by být výsledkem unifikace koncovek tvrdých a měkkých typů): *naša kaša, našu kašu*;
- provedení přehlásky *á* > *ie* uprostřed slova: *smít/smít' se/sa, zapříhnút/zapříhnút*;
- nerovnoměrně jsou rozloženy změny neznělé souhlásky na znělou před sonorami a na morfologickém švu před samohláskou: *z okna, my zme, tag jindy* (typické pro východní polovinu této nářeční skupiny);
- nerovnoměrně jsou rozloženy protetické hlásky *v-*, *h-*, *j-*: *vokno / okno, jídlo / hídlo / ídlo*;
- podoba sg. m. *l-*ového přičestí konsonantických sloves 1. a 2. třídy *s -l*: *pekl, vedl*;
- instr. pl. končí na *-ma*;
- lexikální sloveso *býti* má v 1. os. sg. podobu *su/so/sq*;
- zachování rozdílu mezi životnou formou a zbývajícími formami nom. pl. složené a zájmené deklinace: *ti dobří kluci X ty dobrý domy/holky/auta*;
- substantiva končící na *-s*, *-z*, *-l* se skloňují podle měkké deklinace: *na vozi, v lesi, ve stodoli*;
- imperativ typu *pošlime, pošlite*;
- příslovce *kde* v dynamickém významu: *gde deš?*

Tato nářeční skupina je poměrně diferencovaná, a to zejména ve stavu fonologického systému krátkých vokálů.

A. CENTRÁLNÍ PODSKUPINA

- došlo ke změně $y > e$, $u > o$: *ryby > řeby*, *budu > bodo*; změně $y > e$ podleho také i v pozici po sykavkách, a to jak ostrých c , z , s , tak také tupých $ž$, $š$, $č$, a dokonce po $ř$ a l , po nichž nastalo ztvrdnutí $i > y$: *silný > sylnej > seľné*, *život > žyvot > ževot*, *křivý > křyvej > křeve*, *malina > malyna > maľena*; v závislosti na této změně se původní e , o změnilly na úzké samohlásky $e > e$, $o > o$: *les > leš*, *rok > rok*;
- zkrácení dlouhých vokálů $i > i$, $ú > u$, systém dlouhých samohlásek je tedy tříčlenný;
- změna neznělých souhlásek na znělé na morfologickém švu před samohláskou: *už mám*, *tag jindy*;
- vyrovnání formy gen. a ak. sg. vzorů *předseda*, *Lada* ve prospěch tvaru ak. *bez předsedě*;
- podoba nom. a ak. sg. m. posesivních adjektiv bez koncového $-v$: *bratru kamarád*;
- splynutí formy dat. a ak. bezrodého zájmena ty : *dám tě to*.

B. JIŽNÍ PODSKUPINA

- došlo ke změně $y > e$, $u > o$: *ryby > rebe*, *budu > bodo* (včetně změny y vzniklého sekundárně ztvrdnutím $i > y$ po sykavkách a l);
- zachování neznělých souhlásek na morfologickém švu před samohláskou: *uš mám*, *tak jinde*;
- vyrovnání formy gen. a ak. sg. vzorů *předseda*, *Lada* ve prospěch tvaru gen. *volal na předsede*;
- podoba nom. a ak. sg. m. posesivních adjektiv končí na $-j$: *bratruj/bratruj kamarád*;

V nářečí znojemského typu se i redukovalo na $ə$: *ňət*, *zedňək*, v některých pozicích dokonce zanikl i tento redukovaný vokál: *voň dělál* (‘oni dělali’). V nářečí horského typu se původní o odlišilo od o vzniklého z u změnou $o > u$ (a tak má slovo *kupec* podobu *kopec*, zatímco slovo *kopec* podobu *kupec*); také zde zůstaly zachovány i , $ú$. V židlochovickém typu splynuly $á$ + $ó$ v jedno labializované dlouhé $\bar{a}$: *v loukách > v lókách > v lākách*.

C. ZÁPADNÍ PODSKUPINA

Obsahuje určitý počet rysů shodných se sousedními českými dialekty; je poměrně diferencovaná, s jistou dávkou zjednodušení ji lze dělit se na dva úseky.

Úsek zábřežský: vyskytují se původní *y* (> *i*) a *u*; progresivní asimilace *sh* > *sch* (*schoda*); přehláska *a* > *ě* (*čepice*); sg. m. participia *l*-ového bez *-l*: *ved, nes*; zbytky bilabiálního *w*: *prauða*.

Úsek kunštátsko-budějovický: provedena změna *y* > *ę*, avšak zachováno původní *u*; původní pádové formy substantiv typu *předseda, Lada* nezměněny.

D. VÝCHODNÍ PODSKUPINA

- úzká výslovnost *é* > *ě*, *ó* > *ů*, v čuháckých dialektech vedla k jejich změně ve vysoké vokály: *ě* > *í*, *ů* > *ú*: *mlýn* > *mlejn* > *mlén* > *mlěn* > *mlín*, *hajný* > *hejne* > *héné* > *hěné* > *híni*, *budou* > *bodó* > *bodů* > *bodú*;
- změna neznělých souhlásek na znělé na morfoložickém švu před samohláskou: *už mám, tag jindy*;

Obsahuje určitý počet rysů shodných se sousedními východomoravskými a moravskoslezskými dialekty:

- absence protetického *h-*, *v-* a často také *j-*;
- dloužení *o* před *j, ň*: *dóji, hóni*;
- převaha nestažených forem posesiv: *svojeho, svojemu...*;
- ve východnějších částech se vyskytují formy lok. m. a n. *-och*: *sósedoch, městoch*;
- ve východnějších částech se vyskytují případy progresivní asimilace *kv, tv* > *kf, tf*: *tfuj, kfitko*.

3. VÝCHODOMORAVSKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA

Dříve též moravskoslovenská. Tato nářečí lze chápat jako archaická (zachovávají řadu starobyklých jevů) a přechodová (řada jevů je společná se sousedícími dialekty středomoravskými, východomoravskými a zčásti též s dialekty západoslovesnými). Mezi typické znaky patří:

- zachování starého *ú, ý* (na podstatné části území splynulo *y* s měkkým *i*): *dobry/dobří, hlúpý/hlupí, múka*;
- zachování skupiny *aj*: *najlepší, daj*;
- zachování *é*: *dobrého, dobrému, létat*;
- moravská krátkost typu *mak, blato*;
- změna neznělých souhlásek na znělé před sonorami a na morfologickém švu před samohláskou: *z okna, my zme, tag jindy*;
- zachování skupiny *šč*: *eščě, ščítat*;
- absence přehlásek *a > ě, u > i* jak v koncovkách měkkých typů, tak také uprostřed slova: *naša kaša, našu kašu, břuch, kozuch, jastřáb* (na části území), *jatel* (na části území);
- vyrovnání infinitivní kmenotvorné přípony ve prospěch nepřehlasované formy: *žal, -a, -o - žat-a, -o - žieti > žal-a, -o - žat-a, -o - žat; začal,-a, -o - začat,-a, -o - začieti > začal,-a, -o - začat,-a, -o - začat*;
- provedení přehlásky *á > ie* uprostřed slova: *smít/smít se/sa, zapříhnút/zapříhnút*;
- dloužení *o* před *j, ň*: *dójí, hóní*;
- zachování rozdílu mezi životnou formou a zbývajícími formami nom. pl. složené a zájmenné deklinace: *ti dobří kluci X ty dobrý domy/holky/auta*;
- substantiva končící na *-s, -z, -l* se skloňují podle měkké deklinace: *na vozi, v lesi, ve stodoli*;
- koncovky v pl. m. a n.: dat. *-om (chlapom)*, lok. *-och (chlapoch)*;
- vyrovnání koncovek gen., dat., lok. sg. f. zájmenné rodové a složené deklinace: *tej dobrej vody*;
- lexikální sloveso *být* má v 1. os. sg. podobu *su*;
- jedna forma přítomného přechodníku: *íďa dom chtělo se mně spat*;
- příslovce *kde* v dynamickém významu: *gde deš?*

A. JIŽNÍ (SLOVÁCKÁ) VÝCHODOMORAVSKÁ PODSKUPINA

- místy se vyskytuje tvrdé *l*, a to v podobě *u*: *bíuý/bíuí* (*bílý*), *huava* (*hlava*); někdy *u* splynulo se sousedním *u*: *húpí*, *chaupa*;
- slabikotvorné *l* se nezměnilo v *lu*: *žltý*, *tltý*, dokonce zůstalo zachováno dlouhé slabikotvorné *l̥*, *ř*: *žlt̥ek*, *vřšek*;
- instr. pl. m. a n. končí na *-ma*: *chlapama*, *ženama*, *městama*;
- infinitiv končí na *-t*: *dělat*, *chtět*.

B. SEVERNÍ (VALAŠSKÁ) VÝCHODOMORAVSKÁ PODSKUPINA

- zachováno tvrdé *y/ý*; tvrdé *y/ý* na místě *i/í* sekundárně ztvrdlého po sykavkách *c*, *z*, *s*, *č*, *ž*, *š*, *ř*: *sýla/sýua*, *žyvý*, *křyvý*;
- zachováno *l*, často realizované jako *u*: *bíuý* (*bílý*), *huava* (*hlava*);
- v centrální části zachovány měkké retnice *b'*, *p'*, *m'*, *v'*: *hříb'a*, *p'ivo*, *v'ešat*, *m'esíc*;
- instr. pl. má původní podobu, event. se zde vyskytuje unifikované zakončení *-mi*: *chłapy*, *m'esty* – *chłapami/chłapmi*, *ženami*, *m'estmi/m'estami*;
- infinitivy končí na *-t*: *držat*, *rozmýšlat*.

C. ZÁPADNÍ OKRAJOVÉ ÚSEKY VÝCHODOMORAVSKÁ PODSKUPINY

Jde o několik přechodových nářečí mezi středomoravskou a moravskoslezskou nářeční skupinou. Typické znaky jsou:

- změna tautosylabického *aj* > *ej*: *nejlepší*, *dej*;
- provedená přehláska v deklinaci *nt*-kmenů substantiv typu *kuřa* > *kuře*;
- zachování přehlasované formy infinitivní kmenotvorné typu *ležet*, *ležel*, *sázet*, *sázel* (proti *ležat*, *ležal/ležál*, *sázet*, *sázel* na většině nářečního území).

Tuto oblast lze členit na tři typy:

Typ hranický: existence *y/ý* ve stejném rozsahu jako v severní podskupině; výslovnost *mě* jako *mje*; absence měkkých labiál; unifikace koncovek lok. pl. ve prospěch koncovek *-ech* (o *chlapech*, *krávech*, *městech*).

Typ kelečský: diftongizace *y* > *ej*, *ú* > *ou*, a to dokonce i na místo *í* vzniklého z *ie* a *ú* [ú] vzniklého z *ó*: *košejk* (*košík*), *křejž* (*kříž*), *lejstek* (*lístek*), *klouč* (*klíč*), *rouža* (*růže*).

Typ dolský: obsahuje případy diftongizace *y* > *ej*, *ú* > *ou*, v okolí Uh. Hradiště také na místě *í* > *ej*, *ú* > *ou*: *motejl*, *malejček* (*malíček*), *moura* (*můra*), *plouca* (*plíce*); splynutí *y+i*, *y+i*; výslovnost skupiny *mě* jako *mňe*.

D. VÝCHODNÍ OKRAJOVÁ PODSKUPINA (KOPANIČÁŘSKÉ DIALEKTY)

Tato nářečí vznikla kolonizací Bílých Karpat slovenskými mluvčími; jde tedy o smíšené dialekty, jejichž diferenční znaky, kterými se odlišují od zbytku nářečí východomoravské skupiny, jsou slovenského původu:

- absence ř: *přišli, tri*;
- původní střídnice *dj > *dz*: *cudzí, medzi*;
- místy ztráta jotace ve skupinách *bě, mě, vě, fě* > *be, me, ve, fe*: *bežat, mesto, veža*;
- v centrální části diftongy *ie, uo*: *chlieb, viem, kuoň, ruoža*;
- koncovka 1. os. sg. má podobu *-m*: *chcem, idem/id'em, umrem*.

4. MORAVSKOSLEZSKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA

Také slezskočeská nářeční skupina či slezská nářeční skupina českého typu; dříve též lašská či západolašská nářečí. Tato nářečí obsahují řadu archaických jevů, nadto se v nich vyskytují jazykové jevy vlastní sousedním dialektům polštiny.

Mezi znaky této nářeční skupiny patří:

- defonologizace vokalické kvantity („zkrácení dlouhých samohlásek“);
- ustálení přízvuku na předposlední slabice;
- změna *ó > u*: *nebuĵ* (*neboj*), *pozur* (*pozor*⁴⁸);
- zachování dvojího *y-i*, *ý-í* (> *y-i*), zachování *ú* (> *u*): *dobry*, *hlupy*, *muka*;
- zachování dvojího *l-ḷ* (*ḷ*);
- zachování skupiny *aj*: *najlepši/najlepšy*, *daj*;
- zachování *é* (> *e*): *dobrego*, *dobremu*;
- průvodní vokály u slabikotvorného *r*, *l*: *pylly*, *hryneček/hyrneček*;
- změna neznělých souhlásek na znělé před sonorami a na morfologickém švu před samohláskou: *pez a kočka*, *g Aniĉe*, *košig hub*;
- zachování *d'*, *t'*, *n'* změkčených *'e* nebo měkkým jerem: *ňebuďete/ňebuďzeće/ňebuďzeće*; zachování *s'*, *z'* palatalizovaných jotací: *s'eno/šeno/s'ino*, *z'ima/z'yma/žyma* (*X sedět, sedlak*);
- zachování skupiny *šč*: *ešĉe*, *ščípát*;
- absence přehlásek *a > ě*, *u > i* jak v koncovkách měkkých typů, tak také uprostřed slova: *naša kaša*, *našu kašu*, *břuch*, *kožuch*, *jastřab* (na části území), *jatel* (na části území);
- progresivní asimilace skupin *sv > sf*, *kv > kf*, *tv > tf*: *sfuj* (*svůj*), *kfět* (*květ*), *tfuj* (*tvůj*);
- sekundární ztvrdnutí *i > y* po *c*, *z*, *s*, *č*, *ž*, *š*, *ř*: *řyzek*, *zyma/žyma*, *žyvot*;
- výskyt *dz* u jistého typu sloves: *pokludzeny*, *zasadzeny*;
- splynul dat. a ak. reflexivního zájmena *se*: *vem se*;
- 1. os. pl. má koncovku *-my*: *my robimy*, *my volámy*;
- gen. pl. m. končí na *-uv*: *suseduv*, *synkuv*;
- infinitivní koncovka má podobu *-t'/-c'/-ĉ*: *nosiť*, *nos'ic'*, *nošyĉ*;
- příslovce *kaj* v dynamickém významu: *kaj id' eš?*; tázací částice *ĉi*;
- užívání předložky *do* ve směrovém významu: *idu do doktora*;
- příčinná spojka *bo*, přípustková *choć/choĉ*.

48 V obou citovaných dokladech je nutno počítat s tím, že *o* zde bylo původně dlouhé.

A. JIŽNÍ (FRENŠTÁTSKÁ) SLEZSKOČESKÁ PODSKUPINA

- měkké sykavky *s'*, *z'* podlely depalatalizaci: *seno*, *zyna*;
- místy ztvrdlo *d'e*, *t'e*, *n'e* palatalizované *'e* či měkkým jerem: *nebudete*; pokud zůstala měkkost zachována, *d'e*, *t'e* nejsou asibilované: *n'ebud'et'e*;
- u reflexivního zájmena *se* zůstal zachován dativ *si* (> *sy*): *vem si/sy*;
- feminina zakončená na *-sa*, *-za* se skloňují podle měkkých vzorů: *z mise*, *na kozy*;
- příslovce *kde/kdě/hdě* v dynamickém významu: *gde ideš?*
- užívání předložky *k* ve směrovém významu (na rozdíl od předložky *do* v ostatních podskupinách): *idu k doktorovi*.

B. VÝCHODNÍ (OSTRAVSKÁ) SLEZSKOČESKÁ PODSKUPINA

- asibilovaná podoba *t*, *d*: *něbudz'ec'e* (*nebudete*);
- absence přehlásky *á* > *ě* > *ie* v dlouhých slabikách: *smjac' se*, *hřac'*;
- měkké *i* po tupých sykavkách: *učitel*, *šidlo*, *živy*;
- změna *aj* > *ej*: *nejdelší*, *dej*;
- úženi *é* > (*í* >) *i* po měkkých souhláskách: *handliř*, *mliko*, *obili*;
- původní podoba *jo*-kmenové deklinace n. *pole*, *srce*, *slunce*;
- analytické formy lexikálního slovesa *býti*: *ja sem je* (,já jsem'), *my zmy su* (,my jsme');
- instr. pl. zakončen na *-mi*: *pekařami*, *kravami*, *polami*.

V rámci této podskupiny se vyděluje jako relativně autonomní nářeční oblast tzv. ostravický typ, pro který jsou charakteristické následující rysy: změna *á* > *o* (tzv. pochýlení): *ptok* (,pták'), *jo* (,já'); změny *e* > *i/y*, *o* > *u* před nosovými konsonanty *m*, *n*: *nímocny* (,nemocný'), *kořyň* (,kořen'), *kumin* (,komín'), *jo mum* (< *jo mom* < *já mám*).

C. ZÁPADNÍ (OPAVSKÁ) SLEZSKOČESKÁ PODSKUPINA

- změna palatalizovaných sykavek v tupé $c' > č$, $dz' > dž$, $s' > š$, $z' > ž$: *nebudžeče (nebudete)*, *šeno (seno)*, *žyma (zima)*;
- $á > ě > ie > í > i$ v dlouhých slabikách: *smič se (smát se)*, *hřýč (hřát)*;
- nom., ak. a vok. *jo*-kmenových neuter má zakončení *-o*: *ojo, polo, srco*;
- instr. pl. převážně zakončen na *-oma*: *pekařoma, kravoma, poloma*;

V rámci této podskupiny se vyznačují relativní mírou autonomnosti následující nářeční oblasti:

Západoopavské nářečí: změna $v > j$ mezi vokály: *pijovar* (< *pivovar*) unifikované koncovky pl. subst. dat. *-am*, lok. *-ach*, instr. *-ama*.

Branické nářečí, které se vyskytovalo na území nynějšího Polska (dnes prakticky vyhynulé): jako jediné české nářečí zachovalo diftongy *ie*, *uo*: *břieħ*, *kazanie*, *kuoň*, *uoni* (*oni*); protetické *u* před *o*: *uokno* (*okno*), *uon* (*on*), změna $e > o$ po $č$, $ž$, $š$, $ř$, s' , z' , c' , dz' : *joden* (*jeden*), *ňovesta* (*nevěsta*), *s'oyo* (*seje*).

Samostatnou pozici zaujímal nářečí baborowské, dnes také prakticky zaniklé, které se vyznačovalo následujícími jevy: změna $é > í$ (někdy *ej*): *zeli*, *polifka*, *pejro* (< *piro* < *péro*), *talejš* (< *talíř* < *taléř*), protetické *h-*: *hulica*, *huzda*; nadto obsahovalo jaz. prvky přejaté z přílehlých dialektů polštiny, např. splynutí $ř$ s $š/ž$ (srov. již zmíněný *talejš*); pochýlení $á > ou$: *kabout* (*kabát*), *rouď* (*rád*).

5. SLEZSKOPOLSKÁ NÁŘEČÍ

Řada jevů společných s dialekty moravskoslezskými:

- defonologizace vokalické kvantity („zkrácení dlouhých samohlásek“);
- ustálení přízvuku na předposlední slabice;
- zachování dvojího *y-i*, *ý-í* (> *y-i*), zachování *ú* (> *u*): *dobry, głupy*;
- zachování dvojího *l-l* (*ɫ*);
- zachování skupiny *šč*: *ešče, ščípat*;
- absence přehlásek *a > ě*, *u > i* jak v koncovkách měkkých typů, tak také uprostřed slova: *naša kaša, břuch, kožuch, jastřab* (na části území), *jatel* (na části území);
- výskyt *dz* u jistého typu sloves: *pokludzeny, zasadzeny*;
- změna *ó > u*: *nebuĵ (neboj), pozor* (*pozor*⁴⁹);
- 1. os. pl. má koncovku *-my*: *my robimy, my volámy*;
- gen. pl. m. končí na *-uv*: *suseduv, synkuv*;
- infinitivní koncovka má podobu *-t'/-c'/-č*: *robiť, robić, robič*.
- příslovce *kaj* v dynamickém významu: *kaj id' eš?*
- tázací částice *či*;
- příčinná spojka *bo*, přípustková *choć/choć*.

Tyto dialekty se vyznačují jazykovými prvky typickými pro polštinu nebo pro přílehlé slezské dialekty polštiny:

- metateze likvid vedla ke vzniku skupin *TroT/TróT, TloT*: *bruzda (brázda), vřota (vrata), bloto (bláto)*;
- dispalatalizace *ě > a*, *'e > o*: *kf'at (kvěno), s'ostra (sestra)*;
- relikty nosovek: *pińundze (peníze), m'ynso (maso)*;
- zachování *g*: *gura (hora), noga*;
- za původní slabikotvorné likvidy je spojení vokál + neslabičná likvida: *ar, or, yr, el, ol: kark (krk), peńny (plný), veńna (vlna), čońno (člun)*;
- měkké souhlásky zůstaly zachovány také na místě starého *e*: *m'etla (metla), s'edlok (sedlák), z'eli (zelí)*;

Některé změny sdílí s přílehlající částí moravskoslezských dialektů:

- změna *e > i*, *o > u* před nosovými konsonanty *m*, *n*: *nimocny* („nemocný“), *pańynka* („panenka“), *jo mum* (< *jo mom* < *já mám*), *chrummy* („chromý“).
- změna *á > o* (tzv. pochýlení): *ptok* („pták“), *jo* („já“)
- ;
- změna *aj > ej*: *dej, nejlepšy*;
- úženi *é > í* po měkkých souhláskách: *nis* (*nés* < *nésl* < *nesl*), *obili*.

49 V obou citovaných dokladech je nutno počítat s tím, že *o* zde bylo původně dlouhé.

Dělí se na čtyři relativně samostatné a odlišné typy: a) typ karvinský (výslovnost *l*, nikoli *ʎ*, zachována skupina *sv*, která nepodléhá progresivní asimilaci *sf*); b) typ bohumínský (na místě dlouhé nosovky vokál *o*, na místě krátké nosovky vokál *a*); c) typ jablunkovský (splynutí měkkých a tupých sykavek); d) typ těšínský (s úplnou denazalizací nosovek).